

מסע שישק אל הירדן תוספות

סא"ל א. אור

מדוע לא נזכרו מכש ורימון ברשימת שישק?

כבר ראינו שאין הרשימה שלמה לגבי קטעים ארוכים ביחס. ובכל זאת, נראה צורך להעלות סברות מדוע מכש לא נזכרה, וכן רימון, שכן שתי אלו מצויות בציר שהוצע:

מכש: לפי תיאור מלחמת אביה ברחבעם (ראה תוספת ד'), ייתכן שהעיר נמצאה בידי יהודה, והדרך שעברה בה היתה פתוחה לאחר כניעת יהודה, שנתקבלה עלידי שישק בגבעון, כמס' תבר. אך ייתכן שנמצאה עוד בידי ישראל, אבל לא בוצרה מאז מלחמת שאל בפלשתים (ראה להלן, תוספת ג'); כן ייתכן שחרבה באותה מלחמה (על מכש, ראה ערך מכש באנציקלופדיה מקראית). לעומת זאת, ייתכן שהשם מגדר (מגדל?), המופיע ברשימת שישק בין גבעון וצמריים, מתייחס לנקודה מבוצרת ב"מעבר מכש" (ראה הערך, "בית און" באנציקלופדיה מקראית. המקום מסומן כ"תל-מרים" בתצלום אוויר שבלוח ה' בהיסטוריה צבאית של א"י בתקופת המקרא). רימון: נזכרת בכמה מקראות הקשורים במלחמות השבטים נגד בנימין — אך נראה שלא היתה מקום ישוב, והשם מוסב על החר — "סלע הרימון" (שופ' כ/ מה; כ"א. יג).

מלחמת שאל בפלשתים - "רימון" ו"מגרון"

תיאור המסע הפלשתי נגד שאל מובא בשמ"א, י"ג—י"ד. הפלשתים הדפוהו ממכש, ואחר-כך הפעילו שלשה ראשי "משחית", בדרכים שמצפון לוודי-צווינית, בעוד שאל נסוג לעמק הירדן, לאזור הגלגל.

אחרי-כן נאמר ששאל עולה מהגלגל, ולהלן: "ושאל יושב בקצה הגבעה פתח הרמון אשר במגרון" (שמ"א י"ה ב). יש מפרשים ששאל היה יושב (ב"מוצב פיקוד"?...) בצלו של עץ-רימון ממש, שנמצא בקרבת הישוב גבעה, (או גבעה?) — והמצוי מדרום לגיא וודי-צווינית. אכן, מפרקים י"ג—י"ד בשמ"א קשה להבין ולשחזר את מהלכי שאל ויהונתן לאחר שעלו מהגלגל. מצד אחד, ניתן להבין את הנוסח כאילו שאל ויהונתן עלו בכוח אחד לגבעה — (גבעה?) שמדרום למכש, אך גם ייתכן שפעלו בשני ראשים: מדרום פעל רק יהונתן,

תוספת זו הינה חלק מהמאמר, אשר ראה אור בחוברת קס"ח. הפיצול נעשה מחוסר מקום.

*

הרשימה ב"מערכות" קס"ח עסקה במסעו של שישק, בקטע החוצה את "נחלת-בנימין" ובירידת שישק אל עמק-הירדן. להשלמת הדיון, הועלו כאן כמה אספקטים נוספים של מסע שישק עצמו וכן הערות לגורל האזור בכמה מלחמות אחרות שבתקופת המקרא.

הירידה לעמק סוכות, ומיקום צמריים - בהשערות מצויות

מפתו של ב' מזר (היסטוריה צבאית של א"י בתקופת המקרא, ע' 185) מראה חץ, הפונה מגבעון צפון-מזרחה הישר לאדם העיר, והמסמן רק "מגמה כללית", ואין להסיק ממנו לא על "ציר-תנועה" מציאותי, ולא על מיקום צמריים. לפי י' אהרונס יש לבקש את צמריים בסביבת רמאללה — אל-בירה (א"י בתקופת המקרא, ע' 271, מפה ע' 269, והשווה אטלס כרטא מפה 120).

שני מחקרים גרמניים חדשים מבקשים להוכיח גירסה שונה לחלוטין על המסע המצרי: לדעתם, נהג שישק ככמה פרעונים אחרים: התקדם במישור החוף, ומשם למגידו. מכאן פשטו כוחותיו על פני הארץ. לפי גירסה זאת הגיעו יחידות של שישק מעמק יזרעאל לעמק בית-שאן ולעמק הירדן, ומשם עלו להר אפרים. אף שהגירסה נראית מופרכת, יש חשיבות מיוחדת לכך, שהחוקרים הגרמנים חיפשו בשטח דרכים אפ-שריות לכך, אלא שלא סקרו את השטחים שהוצעו ברשימה זאת:

● חוקר אחד חיפש את צמריים בסביבת טייבה (עפרה) ולא מצא שם אתר מתאים (ZDPV 1962, p 19 ff).

● חוקר אחר בדק דרכים אפשריות בין וודי-פרעא וודי-צווינית, סקר גם את הדרכים מיריחו לטייבה ובית-אל וראה אותן כמסוכנות לירידה, אולם נעלמה ממנו הידיעה על תואי הדרך הרומאית באותו אזור (ZDPV 1964, p 55—79) ובעיקר ע' 78).

לגני אבניה ונסדיה אגלה". והנה, שתי התופעות קולעות יפה לאופיו של "אזור המדרגה" המתואר.

מלחמת אביה ברחבעם (ל"ב דה"ב י"ג)

פרק י"ג כדה"ב רצוף קטעים נבואיים-מגמתיים, אך אם נפיק ממנו רק את התאורים הריאליים שבפרק, נלמד מהם:

- אביה פותח במערכה מהרצמריים (שם, ד).
- הישראלים טומנים לו מארב בהמשך המערכה: "וירבעם הסב את המארב לבוא מאחריהם, ויהיו לפני יהודה ומאחריהם" (שם, יג).

● לאחר שצבא אביה נחלץ מהמארב, עלה בידו לכבוש חלק ניכר מבמת ההר — "את בית-אל ואת-בנותיה ואת ישנה ואת-בנותיה ואת-עפרין (קרי) ובנותיה" (שם, י"ט). את ישנה מזהים עם עיר-סיניא או לסאנה, שתיהן מצפון לבית-אל. ואת עפרין (אחת מהערים בשם עפריים בימי המשנה) מזהים עם עפרה.

נראה אפוא שאביה העדיף לאגוף ולהתקדם ממזרח באזור המדרגה, מאשר להתקדם חזיתית בבמת ההר.

ואמנם, אילו התנהלה המערכה בציר מסילת הרכס המרכזי של במת-ההר, היו פוחתים סיכויי ירבעם להפתיעו במארב, אך גם הישגיו של אביה היו בודאי מקומיים גרידא. כפי שארע במערכת בעשא ואסא (מל"א ט"ו טז—כב, וראה אטלס כרטא, מפה 123). לעומת זאת, אם נשער שצבא אביה ניסה לאגוף ממזרח ולהעפיל מה"מדרגה" אל "הר בית-אל" (כגון באחד הכיוונים הכלליים הבאים: — מח'מס — דיר-דבואן, או מח'מס — ברקא), מסתמנות אפשרויות ישראליות לנצל את השלוחות מבמת-ההר ואת הגאיות בינותן, להנחתת התקפה מהאגף או מהעורף על צבא יהודה בעלותו להר. וראוי להזכיר, שאזור זה מתואר כאזור מועד למארבים בתיאורים רבים של מלחמות יהושע באזור העי — בית-אל (יהו' ז, ב—ה; ח' א—ל) ושל מלחמות השבטים נגד בנימין (שופ' כ'). יש מזהים את העי עם חרבת א-תל שממזרח לביתין ומעל דיר-דבואן, באחת השלוחות החולשות על המעלה מה"מדרגה" לבמת-ההר. אמנם הממצא הארכיאולוגי מוכיח כי חרבת א-תל עצמה חרבה ונעזבה לפני תקופת ההתנחלות; אך אין זה גורע מעניינו אנו, כי לגבינו קובעים תיאורי אופי השטח, והאפשרויות למארבים הגלומות בו.

ואילו שאול עם עיקר חילו פעל מצפון-מזרח. הרי כזאת גם היתה היערכותו הראשונית (שמ"א י"ג, ב), וזאת אפשר להסיק גם מכיווני תנועותיהם של ה"משחיתים" הפלשתים, שפעלו ב"דרך-עפרה" וב"דרך-הגבול", וכן ב"דרך בית-חורון" — לאבטחת עורף (שמ"א י"ג, יז—יח) ולא מדרום למכמש. וכך אפשר להסביר גם כיצד הפתיעו יהונתן ונערו את הפלשתים מדרום, בעודם ערוכים לכיוונים אחרים. וזאת ללא ידיעת שאול. ייתכן אפוא לשער, שבפסוק המדבר במקום הימצאו של שאול, ה"רימון" אינו עץ אלא ההר — הר-רימון (הנזכר גם כ"סלע הרימון"). ואם נקבל הנחה זאת, ייתכן להבין את פעולת שאול כלהלן: מקום חניתו הוא במורדות שממזרח להר רימון, והוא נזקק כאשר צופים, שהעלה אל הפסגות, הודיעו על מהומה שקמה במחנות הפלשתים לאחר הצלחת מעשה יהונתן ונערו (שמ"א י"ד, טו—טז).

אך, כאמור, הפסוקים הבאים שוב מתארים מחנה אחד, הפועל במרוכז מדרום לואדי צווינית. עלינו לעסוק עוד במגרון, הנזכרת רק עוד פעם אחת במקרא. וזאת בישע' י', כח, בתיאורו של כוח אשורי העולה לירושלים מצפון: "בא על עינת, עבר במגרון, למכמש יפקיד כליו". מגרון זה, לפי הנוסח, מצוי מצפון למכמש. מחבר הערך מגרון באנ"מ (ז' קלאי) מסכם דעתו, שמגרון אינו שם מקום, אלא ציון טופוגרפי, ואם נבין את ה"רימון" בשמ"א י"ד כשם של הר או של מקום, יש לעיין בהשערה נוספת, להסברת המלה מגרון: אם גורסים שה"רימון אשר במגרון" הוא ה"הרימון" (או "סלע הרימון"), יימצא מגרון זה שוב, כמו לפי ישע', מצפון למכמש. ואילו גרסנו את "הרימון" כעץ רימון העומד בגבעה (גבע?) — הרי שמצאנו את "מגרון" הן מצפון למכמש (לפי ישעיהו) והן מדרום לה (לפי שמ"א י"ד). הצד המשותף לשתי האפשרויות גם יחד, הוא שניתן עתה לגרוס את מגרון כמונח גיאוגרפי: שמו של האזור שנקרא ברשימה לעיל "אזור המדרגה", שלרגלי הר "בית-אל" ממזרח. האם ייתכן שהשם מגרון (מגרון) גזור מהפועל נגר? אם כן, ייקל להבינו במשמעות של ארץ המעינות והנחלים, והשוה מיכה א/ ג—ד: "כִּי־הִנֵּה יִהְיֶה יוֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְיָרֵד וְדָרַךְ עַל־בְּמוֹת־אֶרֶץ וְנִמְסוּ הַהָרִים תַּחְתָּיו וְהַעֲמָקִים יִתְפַּקְעוּ בְּדוֹג מִפְּנֵי הָאֵשׁ כִּמִּים מְגָרִים בְּמוֹרֵד, וְכֹמוֹ כֵּן אֲפֹשֶׁר לִהְיוֹנוּ בַּמִּשְׁמַעוֹת שֶׁל אֶרֶץ הַמּוֹרְדוֹת הַתְּלוּלִים וּמְפֹלֵי הָאֲבָן, וְהַשּׁוֹה שֶׁם שֶׁם, ו: "וְהַקְרָתִי